

ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ – ОГЛЯД

ВСТУП

За визначенням Організації Об'єднаних Націй, правосуддя перехідного періоду – це «повний комплекс процесів та механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства знайти спільну мову щодо спадщини масштабних порушень законності у минулому для забезпечення відповідальності, справедливості та примирення». До них належать «судові та позасудові засоби правового захисту із різним ступенем участі міжнародних органів (або без їх участі), судові переслідування окремих осіб, відшкодування збитків, пошук та встановлення правди (істини), інституційні реформи, перевірки та звільнення (люстрація) або поєднання вищеперелічених дій».

(Керівна записка Генерального секретаря ООН: Правосуддя перехідного періоду – стратегічний інструмент для людей, попередження та мир)

Метою перехідного правосуддя є створення основи для більш мирного майбутнього шляхом відновлення справедливості щодо потерпілих, забезпечення відповідальності, досягнення примирення та проведення реформ.

Процес правосуддя перехідного періоду складається з кількох компонентів або механізмів, які можна використовувати в різних комбінаціях залежно від характеру скоєних злочинів та особливостей суспільства. Для успішного здійснення перехідного правосуддя необхідно застосовувати цілісний підхід, що передбачає встановлення істини (правди), відповідальність, репарації, інституційні реформи та увічнення пам'яті, а також подолання викликів за допомогою інклюзивних та культурно-чутливих стратегій. Пріоритезація принципів жертво-центричності, інклюзивності, відповідальності, примирення та верховенства права дозволяє суспільствам подолати труднощі їхнього минулого і побудувати більш справедливе та рівноправне майбутнє. В ідеалі, основна причина участі у процесі перехідного правосуддя та його головна мета полягає у побудові мирного, справедливого та інклюзивного суспільства, яке забезпечило відновлення справедливості щодо жертв злочинів, скоєних у попередні роки, та успішно подолало наслідки свого насильницького минулого.

Принципи перехідного правосуддя

Різні суспільства застосовують різні набори компонентів або заходів забезпечення перехідного правосуддя залежно від їхньої історії, культури, соціальної структури, рішучості та здатності ефективно мобілізувати свої сили навколо цього процесу. Однак, наступні принципи повинні застосовуватися до всіх заходів, що здійснюються у сфері перехідного правосуддя:

Жертво-центричний підхід

- Мета: пріоритезація потреб та прав потерпілих.
- Впровадження: залучення потерпілих до процесу прийняття рішень, надання їм належної підтримки та забезпечення доступу до правосуддя.

Інклюзивність

- Мета: залучення всіх верств суспільства, включаючи маргіналізовані та вразливі групи.
- Впровадження: сприяння широкій участі громадськості у процесах перехідного правосуддя, забезпечення представництва різноманітних груп.

Відповідальність

- Мета: притягнення винних до відповідальності за вчинені злочини.
- Впровадження: проведення справедливих і прозорих судових процесів, забезпечення виконання вироків і просування культури відповідальності.

Примирення

- Мета: сприяння зціленню та досягненню єдності суспільства.
- Впровадження: заохочення сторін до діалогу, взаєморозуміння та прощення, де це доречно.

Верховенство права

- Мета: дотримання правових стандартів та відстоювання прав людини.
- Впровадження: реформування інституцій, забезпечення справедливого судочинства та захист прав громадян.

Ключові механізми правосуддя

Процес перехідного правосуддя складається з кількох компонентів або механізмів, які можна використовувати в різних комбінаціях залежно від характеру скоєних злочинів та особливостей суспільства. До них відносяться наступні:

Механізми встановлення правди (істини)

- Визначення: несудові органи, створені для розслідування та документування порушень прав людини, які були скоєні у минулому.
- Мета: встановлення фактів, причин і наслідків періоду репресій або конфліктів, надання історичних документів, визнання страждань потерпілих, сприяння зціленню та відновленню суспільства.

Механізми встановлення правди (істини)

- Визначення: несудові органи, створені для розслідування та документування порушень прав людини, які були скоєні у минулому.
- Мета: встановлення фактів, причин і наслідків періоду репресій або конфліктів, надання історичних документів, визнання страждань потерпілих, сприяння зціленню та відновленню суспільства.
- Приклади: Комісія правди і примирення у Південно-Африканській Республіці, Комісія з'ясування правди, співіснування і неповторення в Колумбії та інші.

Кримінальні переслідування

- Визначення: судове переслідування осіб, відповідальних за порушення прав людини.
- Мета: притягнення винних до відповідальності шляхом проведення справедливих та прозорих судових процесів, досягнення справедливості для потерпілих та запобігання майбутнім порушенням.
- Приклади: Міжнародні кримінальні трибунали щодо колишньої Югославії (МТКЮ) та Руанди (МТР), Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне (СССЛ), Міжнародний кримінальний суд (МКС), національні суди України, Боснії та Герцеговини, Сербії, Хорватії, Нідерландів, Німеччини, Франції та ін.

Репарації

- Визначення: заходи, спрямовані на відшкодування збитків або відновлення прав осіб, громад або груп, які зазнали шкоди або несправедливості. Це може включати реституцію, компенсацію, реабілітацію, офіційні вибачення та інші дії, спрямовані на відновлення прав і гідності потерпілих, а також гарантії неповторення подібних порушень. Згідно з міжнародним правом, держави несуть відповідальність за усунення допущеної у минулому несправедливості та надання постраждалим ефективних засобів правового захисту.
- Мета: надання грошової компенсації, психологічної підтримки, соціальних послуг та реституції постраждалим, тим самим допомагаючи людям відновити їхню гідність та забезпечуючи їх засобами до існування.
- Приклади: накладання репарацій на Ірак за вторгнення у Кувейт у 1990-1991 роках, зобов'язання Федеративної Республіки Німеччина щодо виплати репарацій Ізраїлю за Голокост, репарації, присудження репарацій МКС у справі «Прокурор проти Жермена Катанги, Демократична Республіка Конго», тощо.

Інституційні реформи

- Визначення: процес перегляду структури та реорганізації державних установ, чиї представники скоїли злочини, з метою забезпечення поваги до прав людини, відповідальності та верховенства права.
- Мета: відновлення верховенства права, відновлення довіри до державних інституцій та захист прав людини.
- Приклади: реформування поліції, армії та судової системи; перевірка (люстрація) державних службовців.

Увічнення пам'яті

- Визначення: процес створення та збереження суспільної пам'яті про історичні події, особливо ті, що пов'язані з широкомасштабними конфліктами та порушеннями прав людини.
- Мета: визнання страждань та відновлення гідності потерпілих, виховання майбутніх поколінь, сприяння формуванню колективної пам'яті та примиренню.
- Приклади: меморіали, музеї, дні пам'яті.

Гендерна справедливість

- Визначення: боротьба з безкарністю за ґендерно-зумовлене насильство та дискримінацію, і забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя.
- Мета: адекватне реагування на ґендерно-зумовлене насильство та усунення його наслідків. Визнання непропорційного впливу збройних конфліктів та репресій на жінок і дівчат, прагнення залучити їх до процесу правосуддя перехідного періоду. Ініціатива щодо забезпечення гендерної справедливості також спрямована на запобігання ґендерно-зумовленим правопорушенням та подолання структурної гендерної нерівності, яка сприяє вчиненню таких правопорушень.
- Приклади: судове переслідування за сексуальне насильство як воєнний злочин Міжнародним кримінальним трибуналом щодо Руанди, судове переслідування за сексуальне насильство як злочин проти людяності Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії, гендерно-чутливі програми виплати репарацій в рамках процесу миробудування в Колумбії тощо.

Основні виклики перехідного правосуддя
Кожне суспільство, яке намагається усунути грубі порушення прав людини минулих років, ймовірно, зіткнеться з безліччю викликів.

Політична воля перехідного періоду

- Проблема: відсутність прихильності та підтримки з боку політичних лідерів може перешкоджати зусиллям у сфері правосуддя перехідного періоду.
- Рішення: адвокація, міжнародний тиск і залучення громадянського суспільства для формування політичної волі.

Обмеженість ресурсів

- Проблема: обмежені фінансові та людські ресурси можуть перешкоджати комплексному впровадженню перехідного правосуддя.
- Рішення: міжнародна підтримка, ефективне управління ресурсами та визначення пріоритетів у ключових сферах.

Безпекові проблеми

- Проблема: триваючий конфлікт або нестабільність може поставити під загрозу процес правосуддя перехідного періоду.
- Рішення: забезпечення стабільності та безпеки завдяки миротворчим місіям та реформам у сфері національної безпеки

Ігнорування культурних відмінностей

- Проблема: нехтування місцевими звичаями та традиціями може негативно вплинути на суспільне сприйняття та ефективність правосуддя.
- Рішення: адаптація заходів до місцевого контексту, залучення лідерів громад та повага до культурних традицій.

Баланс між миром та справедливістю

- Проблема: нехтування місцевими звичаями та традиціями може негативно вплинути на суспільне сприйняття та ефективність правосуддя.
- Рішення: адаптація заходів до місцевого контексту, залучення лідерів громад та повага до культурних традицій.

Цей інформаційний бюлетень підготовлено IUSTICOM в рамках проєкту, спрямованого на підвищення розуміння процесів перехідного правосуддя (включаючи кримінальне правосуддя) в Україні.

Цей проєкт є частиною програми консорціуму «Відновлення гідності та правосуддя в Україні», яка зосереджена на підвищенні відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні. Програму фінансує Міністерство закордонних справ Нідерландів і реалізує Міжнародна організація права розвитку (IDLO) у співпраці з T.M.C. Asser Instituut, Центром міжнародного правового співробітництва (CILC) та Гельсінським комітетом Нідерландів (NHC).

Проєкт спрямований на зміцнення інституцій та розвиток спроможностей ключових учасників в Україні, які займаються міжнародними злочинами: прокурорів, поліції, суддів, а також журналістів та громадських організацій. Ми віримо, що за підтримки міжнародної спільноти Україна може досягти прогресу у притягненні до відповідальності за ці злочини.

При підготовці цього бюлетеня використовувались матеріали з багатьох джерел, включаючи книги, журнальні статті та онлайн-ресурси. Цей бюлетень не претендує на оригінальність і радше становить собою збірку актуальної інформації, яка допоможе зацікавленим сторонам в Україні зрозуміти сутність ширших концепцій перехідного правосуддя та міжнародного кримінального права.

IUSTICOM є першою НУО, яка зосереджена на комунікації правосуддя шляхом активної взаємодії між різними механізмами притягнення до відповідальності та їхніми зацікавленими сторонами через реалізацію різноманітних проєктів, заходів та активностей. IUSTICOM також збільшує кількість точної інформації про перехідне правосуддя та різні механізми притягнення до відповідальності в публічному просторі.